

ΜΑΡΙΑ ΠΟΥΡΝΑΡΗ

“ΝΤΕΙΒΙΝΤ ΧΙΟΥΜ: Η ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ ΣΥΛ-
ΛΟΓΙΣΜΟΥ ΣΤΑ ΗΘΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ”

Ι. Η “ηθική φιλοσοφία”, όπως ονομάζει την “επιστήμη της ανθρώπινης φύσης” ο Ντέιβιντ Χιουμ (David Hume), περιλαμβάνει την έρευνα της ανθρώπινης συμπεριφοράς και την ανακάλυψη των συνθηκών κάτω από τις οποίες επιδοκιμάζουμε ή αποδοκιμάζουμε τα κίνητρα και τις πράξεις. Εφόσον η εξήγηση της ανθρώπινης πράξης προϋποθέτει την έρευνα της ανθρώπινης νόησης, ο Χιουμ εξετάζει τις ικανότητες της αντίληψης, της μνήμης, της φαντασίας και του λόγου, καθώς και τα περιεχόμενα της νόησης, για να ανακαλύψει τις αρχές που διέπουν τους ηθικούς συλλογισμούς και τις ηθικές κρίσεις.

Στην *Πραγματεία για την Ανθρώπινη Φύση* που έχει τον υπότιτλο: “Απόπειρα Εισαγωγής της Πειραματικής Μεθόδου Συλλογισμού στα Ηθικά Θέματα”, η αξιοπιστία της “επιστήμης του ανθρώπου” συνδέεται με την επιλογή της κατάλληλης μεθόδου¹. Πρόκειται για μια «ανατομία της ανθρώπινης φύσης με τρόπο κανονικό»,² η οποία απαιτεί «προσεκτικά και ακριβή πειράματα», για να γίνουν «όλες οι αρχές όσο το δυνατόν πιο γενικές», παρέχοντας εξηγήσεις που δεν καταφεύγουν σε υπερφυσικές οντότητες.³ Η φυσιοκρατική πραγμάτευση της ανθρώπινης φύσης συμπεριλαμβάνει «τη γεωγραφία του νου», δηλαδή «τη σκιαγράφηση των διακριτών μερών και δυνάμεων» με τις οποίες αυτός είναι προικισμένος, και επιχειρεί τη διάκριση «των διαφορετικών λειτουργιών» του, την «ταξινόμησή τους», καθώς και τη «διόρθωση της φαινομενικής αταξίας» τους.⁴

1. Βλ. D. Hume, *A Treatise of Human Nature*, L.A. Selby-Bigge (ed.), Clarendon, Oxford 1978, σσ. xvi-xvii.

2. Βλ. D. Hume, *An Abstract of A Treatise of Human Nature*, Cambridge University Press, Cambridge 1938, σ. 6. Βλ. επίσης, *The Letters of David Hume*, Oxford Clarendon Press, Oxford 1932, τόμος I, σ. 33.

3. Βλ. *Treatise*, σσ. xvi-xvii.

4. D. Hume, *Enquiries Concerning Human Understanding and Concerning the Principles of Morals*, L.A. Selby-Bigge (ed.), Clarendon, Oxford 1975, σσ. 1-13.

Ποια είναι όμως η σημασία της «πειραματικής φιλοσοφίας»,⁵ με την οποία ο Σκώτος φιλόσοφος φαίνεται να δεσμεύεται ως επιστήμονας της ανθρωπίνης φύσης; Στην Έρευνα θα δηλώσει ότι αντλεί την αισιοδοξία του για την αποτελεσματικότητα της έρευνας του στα ζητήματα του ανθρώπινου από την επιτυχία που είχε η μέθοδος αυτή στη φυσική φιλοσοφία “ενός φιλοσόφου”, ο οποίος «φαίνεται να έχει καθορίσει τους νόμους και τις δυνάμεις» που διέπουν τις περιστροφές των πλανητών.⁶

Ανάμεσα στα πιο σημαντικά αποτελέσματα της «πειραματικής μεθόδου συλλογισμού» στον Χιουμ είναι ότι ο νους κινείται από την ιδέα στην άλλη, σύμφωνα με τις αρχές του συνειρμού (association).⁷ Ορισμένες ιδέες συνδυάζονται στον ανθρώπινο νου με τη βοήθεια συνδετικών αρχών, οι οποίες δεν οφείλονται σε εκούσιες προθέσεις, αλλά στις “φυσικές προδιαθέσεις” του νου. Η θέση του Χιουμ είναι ότι ο νους κινείται με φυσικό τρόπο από τη μία ιδέα ή εντύπωση στην άλλη ιδέα, η οποία είναι όμοιά της, συναφής με αυτήν στον χώρο και τον χρόνο, αιτία ή αποτέλεσμά της.

“Είναι φανερό ότι υπάρχει μια αρχή σύνδεσης μεταξύ των διαφορετικών σκέψεων ή ιδεών του νου και ότι με την εμφάνισή τους στη μνήμη ή στη φαντασία, η μία εισάγει την άλλη κατά έναν ορισμένο βαθμό μεθόδου και κανονικότητας”.⁸

Ο συνειρμός των ιδεών, “η συνεκτική ύλη του σύμπαντος” για την ανθρώπινο νου,⁹ είναι μια προφανής μεταφορά από τη νευτώνεια φυσική της θεωρίας της βαρύτητας και της παγκόσμιας έλξης. Από την αρχή της Πραγ-

5. Βλ. *Treatise*, σσ. κχ-κχι, όπου ο Hume αποδίδει την αρχική εφαρμογή της “πειραματικής φιλοσοφίας” στα “ηθικά θέματα” στους Μπέικον (Bacon), Λοκ. (Locke), Σάφτσμπουρυ (Shaftesbury), Μάντβιλ (Mandeville) και Μπάτλερ (Butler). Πρβλ. S. Buckle, *Hume's Enlightenment Tract, The Unity and Purpose of An Enquiry Concerning Human Understanding*, Clarendon Press, Oxford 2001, ιδιαίτερα το κεφ. “Experimentalism and Scepticism”, σσ. 68-98.

6. *Enquiries*, σ. 14. Ανάμεσα στην πλούσια βιβλιογραφία που εξετάζει τις επιδράσεις της νευτώνειας φυσικής φιλοσοφίας στη σκέψη του Χιουμ, ξεχωρίζει το κλασικό άρθρο του J.E. Force, στο οποίο ανασυγκροτούνται οι πολλαπλές ερμηνείες αυτής της επίδρασης. Βλ. J.E. Force “Humes’ Interest in Newton and Science”, *Hume Studies*, τόμ. XIII, 2 (1987), 167-216. Για τις ένδεκα ρητές αναφορές του Χιουμ στον Νεύτωνα, βλ. *ό.π.*, σσ. 169-178.

7. *Enquiries*, σσ. 22-24. Για τη σημασία της έννοιας “συλλογισμός” (reasoning) και τη διάκρισή της από τις έννοιες “σύλληψη” (conception) και “κρίση” (judgement) στον Χιουμ, βλ. *Treatise*, σσ. 96- 97 (σημ.).

8. *Enquires*, σ. 23.

9. Βλ. *Abstract*, σ. 32.

ματείας, ο Χιουμ εξηγεί πώς οι απλές ιδέες ενώνονται μαζί, για να σχηματίσουν σύνθετες:

“[στον συνειρμό των ιδεών] έχουμε ένα είδος ΕΛΞΗΣ, η οποία θα αποδειχθεί ότι έχει τόσο εκπληκτικά αποτελέσματα στον νοητικό κόσμο όσο και στη φύση και ότι εκδηλώνεται εξίσου με πολλές και ποικίλες μορφές”.¹⁰

Εδώ, θα εξετασθεί ο συνειρμός των ιδεών ως ένα από τα θεμελιώδη αποτελέσματα της “πειραματικής μεθόδου συλλογισμού”. Για την αποσαφήνιση της σημασίας που ο Χιουμ αποδίδει “στην πειραματική μέθοδο συλλογισμού”, θα διερευνηθεί ο χαρακτήρας των αρχών του συνειρμού ο οποίος διέπει την ανθρώπινη νόηση εν σχέσει με τον χαρακτήρα του νόμου της παγκόσμιας έλξης στον Νεύτωνα.

II. Ο Νεύτων πραγματεύεται τον νόμο της παγκόσμιας έλξης στο 3ο βιβλίο του *Principia*, “Το Σύστημα του Κόσμου” με τη βοήθεια των “Κανόνων Συλλογισμού στη Φιλοσοφία”. Οι παρατηρήσεις του συγγραφέα του *Principia*,¹¹ και του *Opticks*,¹² μπορούν να κατανοηθούν μόνον αν λάβει κανείς υπ’ όψιν του τις επιστημονικές συζητήσεις της εποχής του.

Σύμφωνα με τις αρχές της μηχανικής, οι αιτίες επενεργούν μόνον εξαιτίας της ώθησης και της πίεσης. Για τον Ντεκάρτ (Descartes), αυτό που φαίνεται ως δράση από απόσταση μπορεί να εξηγηθεί από τις μηχανιστικές αρχές, όταν αυτές με τη σειρά τους αναχθούν στην ουσιώδη φύση της ύλης. Μόνο με αυτόν τον τρόπο παράγονται εξηγήσεις που είναι πράγματι συστηματικές. Κάθε εξήγηση επιμέρους φυσικού φαινομένου συνδέεται με άλλες

10. *Treatise*, σσ. 12-13. Στον Χιουμ, η ανακάλυψη των αρχών του συνειρμού των ιδεών, ομοιότητα, συνάφεια στον χώρο και στον χρόνο και νοητική αιτιότητα, προηγείται της σκεπτικιστικής κριτικής του στο πρόβλημα της “φυσικής αιτιότητας” και της “αιτιακής δύναμης” και αποτελεί προϋπόθεση για τη θετική απάντησή του στο πρόβλημα. Βλ. Μ. Πουρνάρη, *D. Hume: Η Κριτική της Αιτιότητας ως Απόπειρα Θεμελίωσης μιας “Αληθούς Μεταφυσικής”*, Διδακτορική διατριβή, Ιωάννινα 1994, σσ. 60-78, 92-99.

11. Βλ. I. Newton (1687), *Philosophiae Naturalis Principia Mathematica*, *The Mathematical Principles of Natural Philosophy*, μτφρ. F. Cajori, Berkeley, Univ. California Press, 1962, Βιβλίο III: “Το Σύστημα του Κόσμου”, σσ. 398-400 και σ. 543.

12. Βλ. I. Newton, *Opticks or A Treatise of the Reflections, Refractions, Inflexions & Colours of Light*, Dover Publications, INK., N.Y. 1979, Πρόλογος του R. Cotes, σσ. xxvi-xxvii.

εξηγήσεις και αυτές με τη σειρά τους διαμορφώνουν ένα σύστημα που βασίζεται στη φύση της ύλης καθεαυτή. ¹³

Ο Ντεκάρτ, μολονότι αναγνωρίζει τη συμβολή των εμπειρικών μεθόδων στη φυσική φιλοσοφία και διεξάγει πειράματα και παρατηρήσεις οπτικής, φυσιολογίας και μετεωρολογίας, ωστόσο, επιμένει ότι η φυσική φιλοσοφία πρέπει κατ' αρχάς να αναπτύσσεται παραγωγικά, κατά το πρότυπο των μαθηματικών, από *a priori* αληθείς μεταφυσικές αρχές: Πρέπει να αρχίζουμε με την ουσία της ύλης και βάσει αυτής να προχωρούμε στην εξήγηση των επιμέρους χαρακτηριστικών της. Επομένως, ο ρόλος του πειράματος και της παρατήρησης είναι βοηθητικός. Ο φυσικός φιλόσοφος μπορεί να χρησιμοποιεί το πείραμα, προκειμένου, πρώτον, να επιλέγει, μεταξύ όλων των συμβατών με τις γενικές αρχές παραγωγικών συστημάτων, εκείνο που αντιστοιχεί στη φυσική πραγματικότητα, δεύτερον, να επικυρώνει τα παραγωγικά επακόλουθα ή τις συνέπειες του συστήματος το οποίο ισχυρίζεται ότι είναι αληθές για τον φυσικό κόσμο και, τρίτον, να επιτυγχάνει την κατανόηση των κρυμμένων μηχανισμών της φύσης μέσα από πρακτικούς χειρισμούς οργάνων τα οποία κατασκευάζει. Η κατασκευή και ο πρακτικός χειρισμός μηχανικών μοντέλων βοηθά στην κατανόηση των υποκειμένων μηχανισμών των φυσικών διαδικασιών.¹⁴

Ο Νεύτων θα διαφοροποιηθεί από τον Ντεκάρτ τόσο ως προς την αντίληψή του περί επιστήμης όσο και ως προς τις επιμέρους επιστημονικές απόψεις του. Θα υποστηρίξει ότι η καρτεσιανή θεώρηση έχει συλλάβει με εσφαλμένο τρόπο τη μέθοδο της επιστήμης. Δεν μπορούμε να αρχίζουμε από την ουσία της ύλης, διότι, αυτή δεν μπορεί να αποκαλυφθεί. Μπορούμε να αρχίζουμε μόνο με την 'λ; όπως αυτή μας εμφανίζεται, δηλαδή με τα φυσικά φαινόμενα, τα οποία δεν αποκαλύπτουν την έσχατη φύση τους. Κατά συνέπεια, η φυσική φιλοσοφία, αν και πρέπει να είναι αυστηρή, δεν μπορεί να είναι συστηματική με την καρτεσιανή σημασία.

Εφόσον δεν μπορούμε να συλλάβουμε τις έσχατες αιτίες αλλά πρέπει να ακολουθούμε τα φαινόμενα, η νευτώνεια μέθοδος συνιστά αναγνώριση των ορίων των φυσικών επιστημών. Ο Νεύτων χρησιμοποιεί τον όρο "πειραματική φιλοσοφία" για να υποδηλώσει τη φυσική φιλοσοφία, η οποία αναφέρεται αποκλειστικά σε ιδιότητες που είναι κατ' αρχάς πειραματικά μετρήσιμες. Αποδίδοντας, όμως, βαρύντικές έλξεις στα υλικά σωματίδια, απέδωσε σε αυτά μια δύναμη που δεν μπορούσε να εξηγηθεί με τους όρους της μηχανικής.

13. Βλ. *Oeuvres Philosophiques de Descartes*, F. Alquié (ed.), Tome III., Garnier, Paris 1973, *Les Principes de la Philosophie*, II., §25.

14. *ό.π.*, IV. § 203.

νικής. Η νευτώνεια σημασία της βαρυτικής δύναμης ως δράση από απόσταση δεν μπορούσε να γίνει κατανοητή καθεαυτή, με αποτέλεσμα ο Νεύτων να κατηγορηθεί ότι είχε εισαγάγει στην επιστήμη μια από αυτές τις “απόκρυφες ποιότητες” (occult qualities) των σχολαστικών.

Ένας από τους σκοπούς, για τους οποίους ο Νεύτων διατύπωσε την περίφημη θέση του “*hypothesis non fingo*”,¹⁵ ήταν η αναίρεση αυτής της κατηγορίας.

Σύμφωνα με τον Νεύτωνα, εάν οι καρτεσιανές απόψεις ήταν αληθείς, δεν θα εξηγούσαν απλώς τα φαινόμενα κατά τρόπον ικανοποιητικό, αλλά θα είχαν συνέπειες που θα μπορούσαν να ελεγχθούν από την παρατήρηση. Στην πραγματικότητα, οι συνέπειες που όφειλαν να ακολουθήσουν δεν ήταν παρατηρήσιμες και ό,τι μπορούσε να παρατηρηθεί ερχόταν σε σύγκρουση με τις ίδιες τις απόψεις. Με άλλα λόγια, αν βρίσκαμε μια αρχή που να εξηγεί τα φαινόμενα και να έχει συνέπειες οι οποίες να επιβεβαιώνονται από την παρατήρηση, τότε η αρχή αυτή θα μπορούσε να γίνει δεκτή, τουλάχιστον προσωρινά. Κατά την άποψη του Νεύτωνος, σωστή εξήγηση στη φυσική φιλοσοφία είναι αυτή που μας επιβάλλεται κατά την προσπάθειά μας να εξηγήσουμε τα φαινόμενα.

Όντας πεπεισμένος ότι τα φαινόμενα δεν μπορούν να εξηγηθούν με άλλον τρόπο, εισάγει την έννοια της βαρυτικής έλξης, χωρίς να αρνείται ότι μπορούν να διατυπωθούν ερωτήματα για τη φύση της. Επομένως, όταν έλεγα ότι δεν κάνει υποθέσεις, φαίνεται να εννοούσε ότι η σωστή επιστημονική εξήγηση δεν καθορίζεται από κάποια προϋπάρχουσα άποψη για την έσχατη φύση της ύλης, από μια υπόθεση ή θεωρησιακή εικασία (speculation). Ο φυσικός φιλόσοφος δεν πρέπει να κάνει εικασίες για “απόκρυφες ιδιότητες”, των οποίων οι μέθοδοι μέτρησης δεν είναι γνωστές.

Θα μπορούσε, ωστόσο, η άποψη αυτή να ερμηνευθεί ως απόλυτη απόρριψη του υποθετικού χαρακτήρα των επιστημονικών θεωριών; Αν ο Νεύτων δεχόταν ότι οι επιστημονικές θεωρίες δεν είναι υποθέσεις, θα έπρεπε να υποστηρίξει ότι η επιστήμη αναπτύσσεται μέσα από τη συσσώρευση παρατηρήσεων και τη διατύπωση νόμων, δηλαδή ως καρπός της μεθόδου της επαγωγής με απαρίθμηση. Σε αυτήν την περίπτωση, οι μεθοδολογικές συνέπειες για τη νευτώνεια θεωρία θα ήταν ότι ο νόμος της παγκόσμιας έλξης στηρίζεται στους νόμους του Κέπλερ (Kepler), οι οποίοι με τη σειρά τους στηρίζονται στις παρατηρήσεις του Μπραχέ (Braché). Με αυτόν τον τρόπο, οι νόμοι του Κέπλερ θα έπρεπε να θεωρηθούν γενίκευση των παρατηρήσεων του Μπραχέ, και ο νόμος του Νεύτωνα γενίκευση του νόμου του Κέπλερ. Οι

15. *Opticks*, Query 31, σ. 404.

νόμοι του Κέπλερ όμως είναι συνεπείς με ένα πλήθος νόμων σε ένα ανώτερο επίπεδο, έτσι ώστε ο νόμος του Νεύτωνα να μην μπορεί να αποκτηθεί από αυτούς, απλώς, ως γενίκευση.¹⁶ Το συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι η επικύρωση του νόμου της παγκόσμιας έλξης επιτυγχάνεται από αστρονομικές παρατηρήσεις σε συνδυασμό με την υπόλοιπη θεωρία του, τον δεύτερο νόμο της βαρύτητας.¹⁷

III. Πώς εννοεί, τώρα, ο Χιουμ τον χαρακτήρα της πειραματικής μεθόδου συλλογισμού στα ηθικά θέματα; Ορισμένες φορές, όταν χαρακτηρίζει την επιστήμη του πειραματική, εννοεί ότι σε αυτήν εμπλέκεται η προσεκτική παρατήρηση που οδηγεί σε γενίκευση. Συσσωρεύει πληροφορίες για τα ανθρώπινα νοητικά φαινόμενα και κατόπιν χρησιμοποιεί αυτά τα δεδομένα, για να αναπτύξει θεωρίες για τον νου. Για παράδειγμα, μελετά προσεκτικά διάφορες λειτουργίες της φαντασίας και έπειτα προτείνει μια θεωρία του τρόπου με τον οποίο οι λειτουργίες της φαντασίας διαφέρουν από άλλες ικανότητες, όπως η νόηση και ο λόγος. Σχετικά με το κύρος της μεθόδου της απαρίθμησης ή της επαναλαμβανόμενης παρατήρησης θα επισημάνει:

“Αλλά ότι είναι ολοκληρωμένη αυτή η απαρίθμηση και ότι δεν υπάρχουν άλλες αρχές συνειρμού εκτός από αυτές, είναι δύσκολο να το αποδείξουμε... Το περισσότερο που μπορούμε να κάνουμε σε αυτές τις περιπτώσεις είναι να διατρέχουμε διάφορα παραδείγματα και να εξετάζουμε προσεκτικά την αρχή που ενώνει τις διάφορες σκέψεις μεταξύ τους και ποτέ να μη σταματούμε έως ότου καταστήσουμε την αρχή όσο είναι δυνατό γενικότερη. Όσο περισσότερες περιπτώσεις εξετάζουμε και όσο πιο προσεκτικοί είμαστε, τόσο περισσότερη βεβαιότητα θα αποκτούμε ότι η συνολική απαρίθμηση που κάνουμε είναι ολοκληρωτική και πλήρης”.¹⁸

Αναγνωρίζει ωστόσο ότι υπάρχουν περιορισμοί σε αυτή τη νέα επιστήμη του ανθρώπου. Πρώτον, όπως η φυσική φιλοσοφία, έτσι και η επιστήμη του ανθρώπου έχει περιορισμένη σκοπιά: Καμία από αυτές τις επιστήμες δεν μπορεί να υπερβεί την εμπειρία. Αν και προβαίνουμε σε γενικεύσεις από τις

16. Βλ. P. Duhem, *The Aim and Structure of Physical Theory*, Atheneum, NY 1962, σσ. 191-196.

17. Ο Gower, σημειώνοντας την ένταση ανάμεσα στην αναλυτικοσυνθετική και την αξιωματική μέθοδο του Νεύτωνα, δείχνει ότι ο χαρακτήρας των πειραματικών αποτελεσμάτων δεν είναι εικολογικός. Βλ. B. Gower, *Scientific Method, A Historical and Philosophical Introduction*, Routledge, London-NY 1997, σσ. 63-81.

18. *Enquiries*, σσ. 22-24.

παρατηρήσεις, ωστόσο δεν μπορούμε να προσδοκούμε ότι οι γενικεύσεις αυτές παρέχουν βεβαιότητα για κάποιο υψηλότερο επίπεδο της πραγματικότητας πέραν του παρατηρήσιμου. Συνεπώς,

“όσο κι αν πρέπει να προσπαθούμε να καθιστούμε όλες τις αρχές μας όσο το δυνατόν καθολικότερες, παρακολουθώντας στο έπακρο τα πειράματά μας και εξηγώντας όλα τα αποτελέσματα με βάση τις κατά το δυνατόν λιγότερες και απλούστερες αιτίες, άλλο τόσο είναι βέβαιον ότι δεν μπορούμε να υπερβούμε την εμπειρία”.¹⁹

Ένας δεύτερος περιορισμός είναι η διαφορά που υπάρχει μεταξύ της ηθικής και της φυσικής φιλοσοφίας. Η δεύτερη πραγματοποιεί αυτό που σήμερα θα περιγράφαμε ως εργαστηριακά πειράματα: “πραγματοποιεί σκόπιμα, με προμελέτη, τα πειράματα που συλλέγει, έτσι ώστε να αντιμετωπίζει κάθε επιμέρους δυσκολία που μπορεί να προκύψει”. Στα ηθικά ζητήματα υπάρχει ιδιαιτερότητα που μας αναγκάζει να είμαστε πιο “παθητικοί” παρατηρητές:

“Όταν αδυνατώ να γνωρίσω τα αποτελέσματα ενός σώματος επί ενός άλλου σε κάποια συνθήκη, το μόνο που χρειάζομαι είναι να τα θέτω σε αυτή τη συνθήκη και να παρατηρώ ό,τι προκύπτει από αυτήν. Αλλά εάν επιχειρούσα να ξεκαθαρίσω με τον ίδιο τρόπο οποιαδήποτε αμφιβολία προέκυπτε στην ηθική φιλοσοφία, θέτοντας τον εαυτό μου σε όμοια περίπτωση με αυτήν που μελετώ, είναι φανερό ότι αυτός ο αναστοχασμός και η προμελέτη θα διατάρασσαν τη δράση των φυσικών αρχών μου τόσο, που θα ήταν αδύνατο να εξαγάγω ορθό συμπέρασμα από τα φαινόμενα”.

Και συνεχίζοντας, θα συμπεράνει ότι:

“Στην επιστήμη αυτή θα πρέπει λοιπόν να σταχυολογούμε τα πειράματά μας από την προσεκτική παρατήρηση της ανθρώπινης ζωής και να τα παίρνουμε όπως παρουσιάζονται στην καθημερινή πορεία του κόσμου, μέσα από την κοινωνική συμπεριφορά των ανθρώπων, στις συνλλαγές και τις απολαύσεις τους.”²⁰

Άλλες φορές, όμως, μοιάζει να εννοεί τον πειραματισμό ως μια λιγότερο “παθητική” δραστηριότητα, όταν το πείραμα σχεδιάζεται ειδικά για να ελέγξει, να ανακαλύψει ή να τεκμηριώσει κάτι. Δεν εννοεί ωστόσο ότι η εν

19. *Treatise*, σ. xvii.

20. *Treatise*, xix. Βλ. επίσης, ό.π., Βιβλίο II, Μέρος II.

λόγω δραστηριότητα είναι ένα ελεγχόμενο πείραμα, όπως αυτό μπορεί να πραγματοποιηθεί σε ένα εργαστήριο της φυσικής. Μιλάει με όρους προσεκτικού, νοητικού πειράματος στο οποίο εκλεπτύνεται βαθμιαία μια γενική, ισχύουσα αρχή.²¹

Η στρατηγική του είναι να μεταβάλει τις συνθήκες κάτω από τις οποίες τελείται ένα νοητικό φαινόμενο, προκειμένου να παρατηρήσει και κατόπιν να θεωρητικοποιήσει τα πορίσματα των διαφορετικών περιστάσεων.²² Σκοπίμως φέρει ενώπιον του νου διαφορετικές ιδέες, για να δει ποιές από αυτές προκαλούν ή όχι μια συγκεκριμένη πεποίθηση. Προσπαθεί να διακρίνει τη διαφορά ανάμεσα στην πεποίθηση, την αμφιβολία, την πλασματική πεποίθηση, την αβεβαιότητα, τη διαφορά που υπάρχει στον νου όταν επινοούμε μια αλυσίδα από πλασματικά συμβάντα με ένα ρεαλιστικό τρόπο, σε αντίθεση με την περίπτωση που από μνήμης ανακαλούμε μια αλυσίδα από συμβάντα τα οποία πιστεύουμε ότι πράγματι έλαβαν χώρα. Η στρατηγική του νοητικού πειράματος σχεδιάζεται για τη σύλληψη των ψυχολογικών χαρακτηριστικών της πεποίθησης και τελικώς για τη διατύπωση θεωρίας για την πεποίθηση.²³

Συνεπώς, στον Χιουμ, όρος πειραματισμός δεν δηλώνει μία και μοναδική στρατηγική ή μέθοδο. Πάντως, ανάμεσα στα πιο σημαντικά πειραματικά συμπεράσματά του είναι ότι ο νους κινείται από τη μία ιδέα στην άλλη, σύμφωνα με τις αρχές του συνειρμού. Η καινοτομία του έναντι της θέσης του Λοκ για την αναζήτηση “φυσικής αντιστοίχισης και σύνδεσης ανάμεσα στις ιδέες”²⁴ είναι ότι ο Χιουμ αναζητεί “καθολικές αρχές”, οι οποίες εξηγούν πώς οι κατά τα άλλα ασύνδετες ιδέες συνείρονται με τρόπο κανονικό. Στην ελευθερία της φαντασίας, η οποία δεν ανασυνθέτει μόνον τις ιδέες με διάφορους τρόπους αλλά και αναλύει τις σύνθετες σε απλές, αποδίδει κεντρικό ρόλο²⁵.

21. Για την ένταση ανάμεσα στην ενδοσκοπική προσέγγιση των προδιαθέσεων του νου και την εξωτερική οπτική του τρίτου προσώπου στον Χιουμ, βλ. Μ. Πουρνάρη, “Τα ιστορικά Θεμέλια της Γνωσιακής Επιστήμης: η περίπτωση του D. Hume”, *Δευκαλίων* 16/1 (1998) 5-20, ιδιαίτερα σσ. 19-20. Πρβλ. J. Biro, “Hume’s new science of the mind”, στο D.F. Norton, *The Cambridge Companion to Hume*, Cambridge University Press, Cambridge 1993, σσ. 33-63, ιδιαίτερα σσ. 56-57.

22. Όταν μελετά τις διαφορετικές περιστάσεις της προσωπικής και οικογενειακής επιτυχίας μέσα στις οποίες παράγεται το αίσθημα της υπερηφάνειας στον νου, ο σκοπός του είναι να ανακαλύψει τη φύση και τις αιτίες αυτού του αισθήματος. Βλ. *Enquires*, σσ. 263-265. Για τα συναισθήματα της αγάπης και του μίσους, βλ. *Treatise*, σσ. 332-346.

23. Βλ. *Treatise*, σσ. 98-106.

24. J. Locke, *An Essay Concerning Human Understanding*, P.H. Nidditch, Clarendon Press, Oxford 1975, Β. II. σ. 395.

25. *Treatise*, σ. 10.

Πώς όμως είναι δυνατόν, παρά την ελεύθερη ανασύνθεση των ιδεών από τη φαντασία, οι ιδέες να εμφανίζονται στον νου με τον ίδιο τρόπο ως σύνθετες; Η υπόθεση του Χιουμ είναι ότι πρέπει να υπάρχει “ένας σύνδεσμος ή μια ένωση, μια συνειρμική ικανότητα, εξαιτίας της οποίας η μία ιδέα να μπορεί, φυσικώ τω τρόπω να εισαγάγει την άλλη”. Η ομοιότητα, η συνάφεια στον χώρο και τον χρόνο και η αιτιότητα είναι οι γενικές αρχές “συνειρμού ή σύνδεσης”²⁶ ή “ενότητας ή συνοχής” των ιδεών, “έλξη” που αποδίδεται στις προδιαθέσεις της ανθρώπινης φύσης.²⁷

Οι προδιαθέσεις και οι ροπές που κινούν τον νου να ακολουθεί τις αρχές του συνειρμού, όπως διατυπώνονται από τον Χιουμ, βρίσκονται μεθοδολογικά στην ίδια γραμμή πλεύσης με τις νευτώνειες δυνάμεις.²⁸ Οι αρχές, τις οποίες ως ανατόμος συλλαμβάνει να διέπουν την ανθρώπινη φύση, είναι κρυμμένες, αλλά όχι απόκρυφες, όπως είναι οι αρχές που επικαλούνται οι μεταφυσικοί. Είναι κρυμμένες με την έννοια ότι δεν βρίσκονται στην επιφάνεια των φαινομένων, ούτε καν στον βαθμό που οι απλές γενικεύσεις αποφαίνονται, αλλά είναι εξηγητικές αρχές που πρέπει να ανακαλύπτονται με κατάλληλη μέθοδο.²⁹ Στην περίπτωση, βεβαίως, που θα τεθεί το ερώτημα για την αναγκαιότητα αυτών των αρχών, δηλαδή γιατί οι αρχές που ανακαλύπτουμε να διέπουν τον ανθρώπινο νου λειτουργούν με αυτόν τον τρόπο και όχι με κάποιο διαφορετικό, μετατοπίζουμε την οπτική μας πέραν της φυσικής φιλοσοφίας. Ενώ ο μεταφυσικός ενδιαφέρεται για τις υποτιθέμενες πηγές αυτών των αρχών, σύμφωνα με τον Χιουμ, αυτές «είναι και πρέπει να παραμείνουν για πάντα απρόσιτες στην ανθρώπινη οπτική». Εικασίες και υποθέσεις που αποσκοπούν στη θεμελίωση των περιγραφικών και εξηγητικών μας αρχών με βάση τις ποιότητες (qualities) του νου ή του κόσμου, ποιότητες που σε κάποιο βαθμό είναι ακόμη πιο «πρωταρχικές» ή «έσχατες» «πρέπει να απορρίπτονται από την αρχή ως προπετείς και χιμαιρικές».³⁰ Πρόκειται για το είδος των υποθέσεων, τις οποίες ο Χιουμ περιφρονεί το ίδιο όπως και ο Νεύτων.

26. Βλ. *Enquiries*, σσ. 23-24.

27. *Treatise*, σσ. 12. Βλ. επίσης, *Abstract*, σ. 32.

28. Βλ. *Enquiries*, σσ. 30-31. Για μια ερμηνευτική κατανόηση της έννοιας “αιτιακή δύναμη” στον Χιουμ, βλ. Μ. Πουρνάρη, *D. Hume: Η Κριτική*, σσ. 100-107.

29. Για τη συνάφεια των “Κανόνων Συλλογισμού στη Φιλοσοφία” του Νεύτωνος με τους “Κανόνες με τους οποίους κρίνουμε αιτίες και αποτελέσματα” του Χιουμ, βλ. *Treatise*, σσ. 173-179.

30. *Treatise*, σσ. xvii-xviii.

